

Partij (ARP) groeide bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1881 van 12 naar 15 zetels en bij de verkiezingen van 1883 zelfs naar 19 van de in totaal 86 zetels.

¹¹⁰ De confessionele (katholieken en antirevolutionairen) Tweede Kamerleden waren in de voorgaande jaren snel in aantal toegenomen en er werd mee gerekend dat de liberalen hun dominantie in het parlement zouden verliezen.

¹¹¹ Leden van de Christelijke Gereformeerde Kerk, die ontstond door de Afscheiding van 1834.

¹¹² In 1881 richtte de christelijk-gereformeerde predikant L. Lindeboom uit onvrede over de houding van de ARP, die te zeer het oor naar de hervormden zou laten hangen, de kiezersbond 'Marnix' op. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1881 en 1883 behaalde partij geen zetel, maar onttrok wel kiezers aan de ARP.

¹¹³ De inschrijvingen aan de Vrije Universiteit voor de eerst vier cursusjaren 1880-1881 tot en met 1883-1884 bedroegen respectievelijk 8, 9, 15 en 10 studenten. Zie: *Opgaven betreffende de Vrije Universiteit (...)* (Amsterdam: De Standaard, 1930) 62.

¹¹⁴ Jhr. Alexander Fredrik de Savornin Lohman (1837-1924) was rechter en raadshier, lid van de Tweede Kamer voor de ARP (o.m. 1879-1890) en aanvaardde in januari 1884 een benoe-

Hieraan heb ik niets toe te voegen. Het is geheel mijn eigen positie en drukt ook geheel mijn eigen stemming uit.

Er bestaat echter geen enkele reden, waarom ik niet zoo beknopt en onpartijdig mogelijk zou mededeelen, waarom ik met de 'doleerende' kerk, en met de tegenwoordige kerkelijke beweging niet medega.¹²⁰ Ik ben dit, dunkt mij, aan velen in de Ver. Staten verplicht en vind hiertoe aanleiding o.a. in de opstellen, die ik van tijd tot tijd in *De Hope* te lezen krijg.¹²¹

Laat mij, echter, van meet af, vaststellen, dat het mijn doel niet is, iemand in Amerika tot mijn gevoelen over te halen. Gij hebt uw strijd, wij den onze. Beiden zullen wij Gode rekenschap hebben te geven. Ik wensch u alleen in staat te stellen, zelf te beoordelen, hoe gewichtig of onbeduidend het verschil b.v. tusschen mij en dr. Kuyper is, en hoeveel of weinig hoop er op toekomstige samenwerking bestaat.

Wanneer ik buitenlandsche bladen in handen krijg, wordt het mij telkens duidelijk, hoe moeielijk het voor u is, een juist oordeel over onze zaken te vellen.

In *De Hope*, die het laatst door mij ontvangen werd b.v., lees ik een uitnemend betoog van prof. Steffens¹²² om aan te toonen, dat 'de doleerende kerken,' niet independentisch of congregationalistisch zijn, en ten onrechte hiervan worden beschuldigd.¹²³

Dat betoog is volkomen juist. De kerken, die zich onder den naam van 'Doleerende Ned. Geref. Kerken' aan onze synodale organisatie onttrekken, zijn geheel ingericht naar eisch der gereformeerde kerkorde, d.i. naar hetzelfde model, waarnaar de Dutch Reformed Church in Amerika gevormd is.

Maar, in geheel Nederland zal niemand dit tegenspreken. Zij, die dr. Kuyper van congregationalisme beschuldigen, bedoelen hiermede iets geheel anders.

Vóór het conflict, dat tot de afzetting leidde,¹²⁴ namen onderscheidene kerkeraden de vrijheid, allerlei plaatselijke verordeningen te maken, die volgens sommigen, de gemeenschap tusschen de kerken verbraken. Zij voerden b.v. de Drie Formulieren weder in, namen geen attestaties aan, tenzij de van elders ingekomenen eerst eene belijdenis aflegden, door den kerkeraad opgesteld, enz., enz. *Dit* noemden velen, ook ik, congregationalisme.¹²⁵

Het beheer der kerkelijke goederen, was in handen van de plaatselijke kerken.

Aangezien, nu, het Algemeen Reglement van de Herv. Kerk¹²⁶ (art. 11 van de *Constitution*¹²⁷) voorschreef, dat 'allen, die met het bestuur der kerk belast zijn', derhalve én de hooge besturen, én de kerkeraden, 'de leer der kerk moeten handhaven', waren dr. Kuyper en anderen van oordeel, dat de plaatselijke kerken soortgelijke besluiten als boven vermeld, mochten nemen, konden handhaven,